

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

СЕРДЮК ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 349.6

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Шульга Михайло Васильович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри земельного та аграрного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Носік Володимир Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

кандидат юридичних наук, доцент **Кірін Роман Станіславович**, Національний гірничий університет, завідувач кафедри цивільного та господарського права.

Захист відбудеться 31.10.2014 р. о 10:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 26.09.2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Останнім часом актуалізується проблема забезпечення населення України якісною питною водою. В деяких областях України вона стоїть особливо гостро, викликаючи відчутне зростання соціальної напруги, негативні соціально-економічні та екологічні наслідки. Належне вирішення цієї проблеми стає одним з найважливіших чинників стабільного розвитку і національної безпеки держави. У розв'язанні питання забезпечення населення України якісною питною водою стратегічна роль відводиться підземним водам.

Низка норм водного законодавства та законодавства про надра, безпосередньо присвячених регулюванню суспільних відносин у зазначеній сфері, а також положення інших нормативно-правових актів, які так чи інакше регламентують використання підземних вод, потребують поглибленого та всебічного дослідження. На основі цих досліджень мають бути розроблені та обґрунтовані відповідні пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази.

Розробка теми ґрунтується на працях таких українських вчених-правознавців у галузі екологічного та земельного права, як В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, Г.І. Балюк, Ю.О. Вовк, А.П. Гетьман, В.І. Гордєєв, О.А. Грицан, В.О. Джуган, І.І. Каракаш, І.В. Кирєєва, Р.С. Кірін, Н.Р. Кобецька, І.М. Коз'яков, В.М. Комарницький, П.Ф. Кулинич, Р.І. Марусенко, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, А.К. Соколова, В.К. Філатова, І.В. Хохлова, Ю.С. Шемшученко, О.П. Шем'яков, М.В. Шульга та ін.

Дослідження правової природи та особливостей використання підземних вод було б не повним без врахування їх природних властивостей. Останні розкриваються у працях вчених-гідрогеологів: Б.В. Борецького, М.І. Дробнохода, В.І. Лялька, В.М. Шестопалова, Р.С. Штенгелова, Л.С. Язвіна, Є.О. Яковлева та ін., які були використані при підготовці даної роботи.

Обрана тема всебічно і комплексно на теренах сучасної України не вивчалась, тому виникає необхідність у спеціальному науковому дослідженні правових засад використання підземних вод.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до Державної цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у комплексній науковій розробці правових засад використання підземних вод шляхом з'ясування теоретичних положень щодо використання підземних вод, визначення основних тенденцій розвитку і сучасного

стану правового регулювання відносин у зазначеній сфері, виявлення проблем, що виникають при регулюванні відповідних відносин та вироблення конкретних пропозицій щодо їх вирішення.

Для досягнення визначеної мети в дисертації поставлені такі завдання:

- висвітлити особливості виникнення, розвитку та сучасного стану правового регулювання використання підземних вод;
- визначити структуру водних та надрових об'єктів, пов'язаних з використанням підземних вод;
- охарактеризувати особливості правового статусу суб'єктів права користування підземними водами;
- здійснити класифікацію права користування підземними водами;
- розкрити специфіку поєднання загального та спеціального природокористування при використанні підземних вод;
- встановити підстави виникнення та припинення права користування підземними водами;
- з'ясувати права, обов'язки та відповідальність користувачів підземними водами;
- розробити та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення використання підземних вод.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають з приводу використання підземних вод.

Предмет дослідження – правові засади використання підземних вод.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження були застосовані діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, формально-логічний, структурно-функціональний методи, метод системного аналізу та інші.

Головним методологічним підґрунтям дисертаційної роботи послужив загальнонауковий діалектичний метод. Зокрема, цей метод дозволив скрізь призму таких категорій, як «загальне – особливе – конкретне» та «форма – зміст», дослідити підземні води як об'єкт правового регулювання. Історичний метод використано для дослідження періодизації становлення та розвитку правового регулювання використання підземних вод. Порівняльно-правовий метод надав можливість зіставити правові норми, які регулюють водні та надрові відносини, між собою та з відповідними нормами права інших країн. Формально-юридичний метод застосовано при аналізі правових норм, що стосуються предмету дослідження. За допомогою формально-логічного методу був визначений та розширений понятійно-термінологічний апарат, проведена класифікація досліджуваних категорій та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин. Структурно-функціональний метод використано при дослідженні передумов виникнення та динаміки правовідносин загального та спеціального природокористування. Метод

системного аналізу мав вирішальну роль у процесі визначення режимів використання підземних вод, які полягають у поєднанні порядків загального та спеціального користування надрами і підземними водами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській юридичній науці здійснена комплексна наукова розробка правових засад використання підземних вод. Системний та всебічний аналіз водного законодавства та законодавства про надра дозволив одержати наступні висновки і положення, які знайшли відображення в наступних новаціях.

Вперше:

- встановлено співвідношення таких понять, як «запаси» та «родовище» стосовно підземних вод. Застосування терміну «запаси» до підземних вод створює статичне сприйняття води у водовмісному середовищі, тоді як вона перебуває в надрах у динамічному стані. Застосування поняття «родовище» до підземних вод також некоректне через фактичну неможливість встановлення його реальних меж, що на практиці означає неможливість юридичної індивідуалізації цього об'єкта та його частин;

- обґрунтовано пропозицію виокремити в системі надрових об'єктів родовий об'єкт – ділянки надр, надані для забору підземних вод. При цьому безпосереднім надровим об'єктом запропоновано визнати водозабірний відвід – ділянку надр, надану для будівництва водозабірної споруди для забору підземних вод;

- встановлено, що за чинним законодавством виділяється чотири типи поєднання порядків (режими) користування надрами та підземними водами при використанні водоносних горизонтів: 1) спеціальне надрокористування і спеціальне водокористування, 2) загальне надрокористування і спеціальне водокористування, 3) спеціальне надрокористування і загальне водокористування 4) загальне надрокористування і загальне водокористування;

- зроблено висновок, що процедура набуття права користування водоносними горизонтами для забору підземних вод при першому режимі (спеціальне надрокористування і спеціальне водокористування) включає наступні стадії: 1) отримання спеціального дозволу на користування надрами; 2) отримання дозволу на будівництво свердловини та її спорудження; 3) отримання дозволу на спеціальне водокористування. При другому режимі (загальне надрокористування і спеціальне водокористування) відпадає необхідність отримувати спеціальний дозвіл на користування надрами, при третьому (спеціальне надрокористування і загальне водокористування) – дозвіл на спеціальне водокористування, при четвертому (загальне надрокористування і загальне водокористування) – одночасно обох таких дозволів;

- обґрунтовано пропозицію усунути подвійну правову природу підземних вод, виключивши їх зі складу корисних копалин;

- запропоновано внести зміни та доповнення до Водного кодексу України, щодо:

а) уточнення складу та структури водних об'єктів, закріплених у ст. 3 Водного кодексу України, виклавши її у наступній редакції: «Стаття 3. Водний фонд України. Усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До водного фонду України належать: 1) поверхневі води: природні водойми (озера); природні водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки); штучні водотоки (канали); джерела; інші водні об'єкти; 2) підземні води: водоносні горизонти; 3) морські води: внутрішні морські води; територіальне море.»;

б) визнання усіх підземних вод об'єктами загальнодержавного значення;

в) віднесення використання підземних вод з криниць до спеціального водокористування;

г) відмови від поділу права користування підземними водами на первинне та вторинне.

Удосконалено визначення понять:

- водний об'єкт, який пропонується вважати зосередженням вод у природному або штучно створеному елементі довкілля, яке має характерні форми, а також ознаки водного режиму, сутність якого пов'язана зі зміною в часі рівнів, витрат і об'ємів вод у водному об'єкті;

- водоносний горизонт, під яким розуміється підземний водний об'єкт, приурочений до одного або кількох регіонально витриманих пластів гірських порід.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо права комплексного природокористування. Запропоновано класифікацію природокористування за ознакою додатковості, яка полягає в поділі комплексного природокористування на окремі складові, які належать до користування кожним окремим об'єктом природи, і виокремленні основного користування та додаткового. У процесі користування підземними водами має місце комплексне використання природних об'єктів, а саме: водного об'єкту (основне) та ділянки надр (додаткове).

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані: у законотворчій діяльності – при вдосконаленні чинного водного та надрового законодавства України; у правозастосовній діяльності – при обґрунтуванні спірних моментів у правовідносинах, пов'язаних з використанням підземних вод; у науково-дослідницьких цілях – для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання використання підземних вод в Україні; у навчальному процесі – при підготовці навчальної та науково-методичної літератури і викладанні навчальних курсів екологічного спрямування.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки і практичні рекомендації, які містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри екологічного права, кафедри земельного та

аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Окремі положення та висновки дисертації були оприлюднені в доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів» (м. Харків, 9-10 жовтня 2009 р.), «Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права» (м. Київ, 30-31 жовтня 2009 р.), «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (м. Харків, 25-26 листопада 2010 р.), «Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права» (м. Харків, 9 грудня 2011 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації знайшли відбиття в дванадцяти наукових працях (у семи статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, і тезах п'яти наукових доповідей на наукових конференціях).

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, з них основного тексту – 172 сторінки, список використаних джерел займає 30 сторінок і містить 285 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність проведеного дослідження, визначаються його мета, завдання, предмет і об'єкт, викладено методологічні та теоретичні засади роботи, а також положення, які характеризують її наукову новизну, теоретичне і практичне значення зроблених висновків і пропозицій.

Розділ 1 «Загальна характеристика правового регулювання використання підземних вод» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Історико-правовий аспект правового регулювання використання підземних вод»* проведено загальний історичний огляд формування правової регламентації відносин щодо використання підземних вод.

Розвиток правового регулювання використання підземних вод як окремого об'єкту природи починається в Російській імперії на початку ХХ століття. Це було пов'язано з початком масового освоєння підземних вод, що в свою чергу стало наслідком розвитку промисловості та природничих наук, зокрема гідрогеології.

На другому етапі, який пов'язаний з розвитком природоресурсового законодавства за радянських часів, відбулося виокремлення водного та надрового нормативно-правових масивів. При цьому і водне, і надрове законодавство розглядало підземні води як власний об'єкт регулювання: водне – як частину водного фонду, надрове – як корисну копалину, складову надр.

Третій етап пов'язаний із законодавчими процесами незалежної

України. Українське природноресурсове законодавство, яке генетично пов'язано з радянським, перейняло подвійну правову природу підземних вод. Подальший розвиток водного та надрового законодавства призвів до виникнення певних колізій між положеннями цих нормативних актів з приводу регулювання використання підземних вод. У свою чергу, це призвело як до ускладнення процесу реалізації правових норм у зазначеній сфері, так і до складнощів у правозастосовній діяльності, зокрема, у судовій практиці.

Підрозділ 1.2. «Підземні води як об'єкт використання» містить дослідження правової природи підземних вод.

У пункті 1.2.1. *«Підземні води в структурі водних об'єктів»* досліджується система водних об'єктів як ієрархія взаємопов'язаних елементів – загального водного об'єкту, родових та безпосередніх водних об'єктів.

Загальним водним об'єктом виступає вся сукупність вод, що входить до складу природних ланок кругообігу води. Родовими водними об'єктами вважаються окремі однорідні за своїми властивостями групи вод, відносини щодо яких врегульовані певною сукупністю природноресурсових норм (поверхневі, підземні, морські води). Кожний родовий водний об'єкт являє собою сукупність безпосередніх водних об'єктів. Пропонується уточнити їх дефініцію та визначити водний об'єкт як зосередження вод у природному або штучно створеному елементі довкілля, яке має характерні форми та ознаки водного режиму. Під водним режимом слід розуміти зміну в часі рівнів, витрат і обсягів води у водному об'єкті.

Безпосереднім водним об'єктом при використанні підземних вод виступає водоносний горизонт. Запропоновано уточнити його дефініцію та визначити водоносний горизонт як підземний водний об'єкт, приурочений до одного або кількох регіонально витриманих пластів гірських порід. У роботі досліджуються правові властивості цих об'єктів та їх класифікація.

Окрема увага приділена дослідженню правової природи водних джерел, адже у чинному законодавстві України вона чітко не визначена. Зокрема, поняття «джерело» пов'язано з існуванням таких природних об'єктів, як «вихід підземних вод». Формально вихід підземних вод не можна визнати водним об'єктом, тому що останній – це елемент довкілля, в якому зосереджуються води. Вихід підземних вод – це специфічний природний об'єкт (місце), в якому води не зосереджуються, а змінюють свою правову природу між підземними і поверхневими, та між підземними і морськими в обох напрямках. Джерело слід вважати окремим випадком виходу підземних вод, а саме виходом на земну поверхню. З точки зору правового регулювання використання та охорони джерело доцільно включити до складу поверхневих водних об'єктів.

У пункті 1.2.2. *«Надра як додатковий природний об'єкт при використанні підземних вод»* досліджується законодавство про надра та, використовуючи підхід, застосований у попередньому пункті, визначається

певна система надрових об'єктів – загальний, родові та безпосередні надрові об'єкти.

Загальним надровим об'єктом виступають усі надра України. Родовими надровими об'єктами можна визнати: 1) ділянки надр, що не залучені до використання; 2) ділянки надр, надані для геологічного вивчення; 3) родовища корисних копалин, оцінені попередньо; 4) родовища корисних копалин, оцінені як промислові; 5) ділянки надр, використання яких не пов'язано з видобуванням корисних копалин; 6) ділянки надр, що використовуються в порядку ст. 23 Кодексу України про надра. Безпосередніми надровими об'єктами для четвертого (родовища корисних копалин, оцінені як промислові) та п'ятого (ділянки надр, використання яких не пов'язано з видобуванням корисних копалин) родових об'єктів законодавство визначає гірничі відводи. Для другого (ділянки надр, надані для геологічного вивчення) та третього (родовища корисних копалин, оцінені попередньо) родових об'єктів безпосередні об'єкти в надровому законодавстві не визначені. Підтримується висловлена в літературі пропозиція закріпити в Кодексі України про надра для цих родових об'єктів такий безпосередній об'єкт, як геологічний відвід.

При використанні підземних водних об'єктів (водоносних горизонтів) в законодавстві про надра не визначається безпосередній об'єкт надр, який при цьому додатково використовується. У зв'язку з викладеним пропонується ввести такий безпосередній надровий об'єкт та визначити його як водозабірний відвід – ділянка надр, надана для будівництва водозабірної споруди для забору підземних вод. Законодавчого закріплення в ст. 14 Кодексу України про надра також потребує окремих вид користування надрами – користування надрами для видобування підземних вод.

Надрове законодавство визнає підземні води корисною копалиною та застосовує до них, як до звичайних корисних копалин, такі поняття як «запаси» та «родовище». В роботі досліджується придатність вживання цих термінів до підземних вод. Обґрунтовується недоречність застосування терміну «запаси» по відношенню до підземних вод, тому що він передбачає статичне сприйняття води в водовмісному середовищі, тоді як відомо про їх динамічний стан у надрах. Головною причиною неприпустимості застосування словосполучення «родовище підземних вод» є фактична неможливість установлення його реальних меж. Практично це означає неможливість юридичної індивідуалізації такого родовища та меж його ділянки. Йдеться про унеможливлення встановлення однозначних правових зв'язків надрокористувача з родовищем підземних вод та визначення відповідних прав та обов'язків суб'єктів цих відносин.

У *підрозділі 1.3. «Суб'єкти права користування підземними водами»* приділяється увага висвітленню особливостей правового статусу користувачів підземними водами. Такі особливості зумовлюються природною сутністю підземних вод і полягають в тому, що правовий статус користувача підземними водами ускладнений. Він включає елементи водного

та надрового правового статусу. Особа, яка здійснює користування підземними водами, має одночасно права та обов'язки, передбачені водним і надровим законодавством.

Системний аналіз законодавства, яке визначає статус водокористувача та надокористувача, виявив, що правова конструкція «підприємства, установи та організації», яка використовується у Водному кодексі України та Кодексі України про надра, не є коректною. Її доцільно замінити терміном «юридичні особи».

Як впливає з чинного водного законодавства, водокористувачі поділяються на первинних та вторинних. Первинними закон вважає тих, які мають власні водозабірні споруди і відповідне обладнання для забору води. Вторинні водокористувачі – це ті, які не мають власних водозабірних споруд і отримують воду із забірних споруд первинних водокористувачів. Тобто останні дістають воду не безпосередньо з природного об'єкта, а від іншої особи. При цьому вони отримують не природний ресурс (воду), а певну рідину, яка пройшла відповідні технологічні стадії (очищення, хлорування) і виступає в якості товару. Загальновизнаним в екологічному праві вважається положення, згідно з яким об'єкт, відокремлений від природного середовища, перестає бути природною складовою, виходить за межі об'єктів екологічного права і перетворюється на річ у цивільно-правовому розумінні. Отже, споживачів води, які не мають власних водозабірних споруд і отримують воду із забірних споруд первинних водокористувачів (вторинні водокористувачі), не можна називати водокористувачами в загальноприйнятому розумінні цього слова. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до ст. 42 Водного кодексу України та виключити зі складу вторинних водокористувачів тих осіб, які не мають власних водозабірних споруд і отримують воду із забірних споруд первинних водокористувачів.

Підрозділ 1.4. «Класифікація права користування підземними водами» присвячено аналізу видів права користування підземними водами за такими традиційними критеріями, як суб'єкт користування, його строк та цільове призначення.

Детально розглядається такий критерій поділу видів природокористування, як кількість суб'єктів-користувачів одним природним об'єктом. За цим критерієм водокористування може бути відособленим або спільним. Встановлено, що розмежування первинного та вторинного водокористування має місце лише у випадку відособленого користування водним об'єктом конкретним користувачем. Інститут відособленого користування підземними водами не визначений ні в водному законодавстві, ні в законодавстві про надра. Тому у випадку з використанням підземних вод не можна стверджувати про первинне чи вторинне природокористування, оскільки природний об'єкт (водоносний горизонт) не може надаватися у відособлене природокористування.

Особлива увага приділена дослідженню права спеціального та загального природокористування в аспекті користування підземними водами.

Водний кодекс України в ст. ст. 47 та 48 передбачає поділ водокористування на загальне та спеціальне. Будь-яке використання підземних вод вимагає застосування споруд, яке є визначальною ознакою спеціального режиму використання. Але ст. 47 Водного кодексу України дозволяє користуватися підземною водою з криниць на праві загального водокористування. Пропонується виключити з ч. 1 ст. 47 Водного кодексу України слова «та з криниць», наслідком чого буде визнання користування підземними водами за допомогою криниць спеціальним водокористуванням.

Кодекс України про надра прямо не виокремлює загальне та спеціальне надрокористування, а звідси вважається, що користування надрами не може здійснюватися в порядку загального природокористування. Проте аналіз правових норм кодексу та наукових праць виявив, що за деяких умов користування надрами в порядку ст. 23 Кодексу України про надра при видобуванні підземних вод є загальним надрокористуванням.

Досліджена класифікація природокористування за критерієм додатковості, яка полягає в розділенні комплексного природокористування на складові та виділенні з них основного користування та додаткових.

У процесі реалізації права користування підземними водами має місце комплексне використання декількох природних об'єктів, а саме: водного об'єкту, ділянки надр та ділянки землі. При цьому основна мета користування спрямована на водний об'єкт – водоносний горизонт. Тому основним природокористуванням буде водокористування, додатковими – надрокористування та землекористування. Таке розмежування природокористування дозволяє виокремити та визначити ступінь впливу на кожний окремих об'єкт природи. Це дає можливість застосовувати до кожного окремого природокористування (водокористування, надрокористування, землекористування) відповідний порядок користування – спеціальний або загальний.

За ознакою способу користування підземними водами використання підземних водних об'єктів поділяється на два види: 1) використання шляхом забору вод, 2) використання шляхом скидання стічних вод та інших речовин.

Розділ 2 «Правовідносини щодо використання підземних вод» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Особливості правовідносин щодо загального та спеціального використання підземних вод» досліджуються передумови та особливості виникнення правовідносин загального та спеціального користування підземними водами.

При загальному природокористуванні юридичним фактом, з яким пов'язано виникнення правовідносин, виступає початок фактичного використання природного об'єкта. Припинення природокористування пов'язане з припиненням цих дій.

При спеціальному природокористуванні юридичний факт, з яким пов'язано виникнення правовідносин, трансформується у фактичний склад, ключовими пунктами якого є подання заяви (клопотання) зацікавленою

особою до відповідного компетентного державного органу та отримання дозволу на спеціальне природокористування. В подальшому динаміка правовідносин залежить від стану спеціального дозволу (діє, обмежений, зупинений, припинений) і не залежить від фактичних дій, пов'язаних з користуванням природним об'єктом.

Використання підземних вод пов'язано з одночасним використанням водних та надрових природних об'єктів. Використання кожного з цих природних об'єктів може відбуватися у порядку загального або спеціального використання природних ресурсів. Поєднання цих порядків зумовлює специфіку використання підземних вод. Фактично вирізняється чотири режими користування надрами і підземними водами при використанні водоносних горизонтів: 1) спеціальне надрокористування і спеціальне водокористування, 2) загальне надрокористування і спеціальне водокористування, 3) спеціальне надрокористування і загальне водокористування 4) загальне надрокористування і загальне водокористування. За виключенням четвертого режиму (загальне надрокористування і загальне водокористування), набуття права користування підземними водами полягає у необхідності отримання одного або одночасно двох документів: а) дозволу на спеціальне водокористування та б) спеціального дозволу на користування надрами. Припинення або обмеження права користування підземними водами буде відбуватися при припиненні або обмеженні будь-якого з прав: водокористування чи надрокористування.

У підрозділі 2.2. *«Порядок виникнення та припинення права користування підземними водами»* констатується, що порядок виникнення права користування підземними водами залежить від способу користування водоносним горизонтом, а саме: забір води з водоносного горизонту або скидання в нього стічних вод та інших речовин.

У пункті 2.2.1. *«Порядок виникнення права забору підземних вод»* досліджується процедура набуття права користування водоносним горизонтом для забору з нього води. У загальному вигляді така процедура складається з наступних етапів: 1) отримання спеціального дозволу на користування надрами (у випадку першого та третього режиму водокористування та надрокористування); 2) отримання права на будівництво свердловини та її спорудження; 3) отримання дозволу на спеціальне водокористування (у випадку першого та другого режиму водокористування та надрокористування).

Порядок виникнення права спеціального надрокористування залежить від ступеню геологічного вивчення ділянки надр, яка надається у користування. Якщо на ділянці надр вже проводилося геологічне вивчення і є протокол Державної комісії України по запасам корисних копалин про затвердження запасів на цій ділянці, то можна відразу отримувати спеціальний дозвіл на користування надрами для видобування підземних вод, який надається на строк до 20 років. Якщо геологічне вивчення не

проводилося, то процедура складається з таких етапів: 1) отримання спеціального дозволу на користування надрами для геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки, 2) проведення геологічного вивчення та підрахунок запасів підземних вод, 3) затвердження запасів в Державній комісії України по запасах корисних копалин та отримання відповідного протоколу, 4) отримання спеціального дозволу на користування надрами для видобування підземних вод.

Наявність окремого етапу отримання права на будівництво свердловини пов'язано з тим, що відповідно до Закону України «Про архітектурну діяльність» свердловина – це об'єкт архітектури. Таким чином, право на будівництво здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Специфіка отримання дозволу на спеціальне водокористування з водоносного горизонту полягає в тому, що фактичний доступ до підземних вод передує отриманню дозволу на нього. Це зумовлено тим, що порядок погодження клопотання про надання дозволу на спеціальне водокористування передбачає надання паспорту свердловини із зазначенням її параметрів: конструкції; водоносного горизонту, який використовується; дебіту; статичного та динамічного рівнів. Вказані параметри можливо встановити лише на наявній свердловині після пробної відкачки води, тобто після фактичного використання водоносного горизонту.

У пункті 2.2.2. «Порядок виникнення права скидання вод у підземні водні об'єкти» проведено системний аналіз норм Водного кодексу України, який дозволив виокремити три види діяльності, пов'язаної зі скиданням вод у водні об'єкти: 1) скидання зворотних вод; 2) захоронення забруднюючих речовин, відходів виробництва, стічних вод; 3) повернення супутньо-пластових вод. Вказані види діяльності характеризуються певними особливостями.

Скидання стічних вод передбачає їх попередню підготовку до вимог, що забезпечують їх повторне використання у складі природного об'єкту, в який вони скидаються. Чинне водне законодавство встановлює такі вимоги тільки для скидання у поверхневі водні об'єкти, тобто скидання зворотних вод до підземних водних об'єктів не регламентується. В той же час можна констатувати, що і прямої заборони на таке скидання закон не містить.

Захоронення на відміну від скидання полягає в остаточному розміщенні стічних вод, які не піддаються очищенню існуючими методами, у природному об'єкті таким чином, щоб їх шкідливий вплив не перевищував установлених нормативів.

Відмінність між скиданням вод та їх захороненням і аналіз змісту ст. 48 Водного кодексу України виявляють, що захоронення забруднюючих речовин у водоносні горизонти за законом не вважається спеціальним водокористуванням. Лише скидання забруднюючих речовин визнається спеціальним водокористуванням. Діяльність із захоронення забруднюючих речовин, відходів виробництва, стічних вод у водоносні горизонти підпадає

під регулювання Закону України «Про відходи». Втім, слід зауважити, що при захороненні забруднюючих речовин фактично відбувається використання водоносних горизонтів, і тому пропонується внести зміни до ст. 48 Водного кодексу України та визнати використання водоносних горизонтів для захоронення відходів як спеціальне водокористування.

Повернення супутньо-пластових вод визначається водним законодавством як діяльність, що не потребує набуття права спеціального водокористування.

При захороненні відходів виробництва та інших шкідливих речовин і при скиданні стічних вод у водоносні горизонти відбувається використання надр, яке потребує додаткової правової регламентації. Головною особливістю надання надр для цих цілей є те, що воно потребує отримання гірничого відводу, тоді як надання надр для забору підземних вод дозволяється без отримання такого документа.

У пункті 2.2.3. «Порядок припинення права спеціального користування підземними водами» дістали подальшого розвитку висновки про те, що припинення праввідносин спеціального природокористування залежить від стану спеціального дозволу і не залежить від фактичних дій по користуванню природним об'єктом. Дослідженням встановлено порушення цього принципу у чинному Водному кодексі України та Кодексі України про надра.

Так, відповідно до норм ст. 55 Водного кодексу України та ст. 26 Кодексу України про надра право спеціального водокористування та право спеціального надрокористування припиняються у разі, якщо відпала потреба у відповідному природокористуванні. Проте зникнення потреби у спеціальному природокористуванні не є юридичним фактом. Пропонується п. 1 ч. 1 ст. 55 Водного кодексу України викласти в такій редакції: «1) задоволення клопотання водокористувача про припинення дозволу на спеціальне водокористування», а п. 1 ч. 1 ст. 26 Кодексу України про надра – «1) задоволення клопотання надрокористувача про припинення спеціального дозволу на користування надрами».

Звернено увагу на те, що одночасно з встановленням порядку припинення права користування надрами (припиненням дії дозволу) законодавство про надра регламентує порядок зупинення дії дозволу. Водне законодавство визначає тільки порядок припинення права спеціального водокористування.

У підрозділі 2.3. «Права та обов'язки користувачів підземними водами» встановлено, що права та обов'язки користувача підземними водами фактично поєднують у собі права та обов'язки водокористувача та надрокористувача.

Особливу увагу приділено дослідженню обов'язків користувачів підземними водами сплачувати збори за спеціальне водокористування та інші збори відповідно до законодавства.

Аналіз правових норм, які зобов'язують водокористувачів сплачувати збір за спеціальне водокористування, виявив розбіжності у регулюванні цих

відносин між Водним кодексом України та Податковим кодексом України, який встановлює власний суб'єктний склад та цільове призначення платного спеціального водокористування. Тому пропонується: 1) виключити зі ст. 323 Податкового кодексу України поділ водокористувачів на первинних та вторинних; 2) внести зміни до ч. 10 ст. 49 Водного кодексу України, яка встановлює платність спеціального водокористування не залежно від його цільового призначення, та викласти її у наступній редакції: «Платність спеціального водокористування визначається Податковим кодексом України».

Підпункт 263.2.3. ст. 263 Податкового кодексу України встановлює, що до об'єктів оподаткування не належать прісні підземні води до 20 метрів, видобуті землевласниками та землекористувачами для власного споживання. Ця норма не узгоджується з чинною редакцією ст. 23 Кодексу України про надра, яка дозволяє землевласникам і землекористувачам у межах наданих їм земельних ділянок без спеціальних дозволів та гірничого відводу (а отже безкоштовно) видобувати для своїх господарських і побутових потреб підземні води, за умови що продуктивність водозаборів підземних вод не перевищує 300 кубічних метрів на добу. Пропонується внести зміни до ст. 263 Податкового кодексу України та узгодити її зміст зі ст. 23 Кодексу України про надра.

Дослідження виявило, що у чинному законодавстві склалася ситуація, коли за один і той самий природний ресурс – підземну воду – користувач сплачує двічі: як за воду і як за корисну копалину. Однак на підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що другий платіж користувач платити не за підземну воду (як корисну копалину), а за користування надрами при її видобуванні. В даному випадку має місце певна термінологічна недосконалість. Таку плату доречніше було б назвати «плата за користування надрами для видобування підземних вод» та встановити інші принципи її розрахунку. Визначення розміру цієї плати доцільно було б встановити в залежності від об'єму відібраної води та водоносного горизонту, який експлуатується. Для визначення розміру плати в залежності від водоносного горизонту пропонується ввести до податкового та надрового законодавства інститут грошової оцінки водоносних горизонтів.

У *підрозділі 2.4. «Юридична відповідальність за порушення законодавства при використанні підземних вод»* встановлено, що норми водного законодавства та законодавства про надра, які передбачають юридичну відповідальність (ст. 110 Водного кодексу України, ст. 65 Кодексу України про надра), самостійного значення не мають. Відповідальність за порушення законодавства настає лише у випадках, передбачених законодавством про окремі види юридичної відповідальності: дисциплінарна – Кодексом законів про працю, адміністративна – Кодексом України про адміністративні правопорушення, кримінальна – Кримінальним кодексом України, цивільно-правова – Цивільним кодексом України.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства при

використанні підземних вод залежить від того, як розглядати підземні води: корисною копалиною чи водним об'єктом. Усталеної судової практики, як і роз'яснень та узагальнень вищих судових інстанцій, з цього питання на сьогодні не існує.

Аналогічно складається ситуація і з кримінальною відповідальністю. В залежності від того, до якого природного об'єкту суд віднесе підземні води – до надр або до вод – одне й теж діяння буде кваліфікуватися за різними статтями Кримінального кодексу України або взагалі не містити складу кримінального злочину.

Аналіз законодавства, яке встановлює юридичну відповідальність за порушення при використанні підземних вод, свідчить, що виключення підземних вод зі складу корисних копалин дозволить усунути неоднозначність при кваліфікації відповідних правопорушень та злочинів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоноване вирішення наукового завдання, яке полягає у комплексній науковій розробці правових засад використання підземних вод шляхом з'ясування теоретичних положень щодо використання підземних вод, визначення основних тенденцій розвитку і сучасного стану правового регулювання відносин у зазначеній сфері, виявлення проблем, що виникають при регулюванні відповідних відносин та вироблення конкретних пропозицій щодо їх вирішення. Основні теоретичні та практичні результати дослідження сформульовано у наступних висновках та пропозиціях.

1. Сучасний стан правового регулювання використання підземних вод характеризується подвійною правовою природою підземних вод. І водне, і надрове законодавство розглядає їх як власний об'єкт регулювання: водне – як частину водного фонду, надрове – як корисну копалину, складову надр, що призводить як до ускладнення процесу реалізації правових норм у зазначеній сфері, так і до складнощів у правозастосовній діяльності, зокрема у судовій практиці.

2. Підземні води як об'єкт регулювання водним законодавством входить до складної трьохрівневої системи водних об'єктів. На першому рівні – загальний водний об'єкт – усі води, що входять до складу природних ланок кругообігу води. На другому рівні – родові об'єкти: поверхневі, морські та підземні води. Третій рівень представлений відповідними безпосередніми об'єктами (озеро, річка, територіальне море тощо). Безпосереднім водним об'єктом, що входить до родового об'єкту підземних вод, є водоносний горизонт. Водоносний горизонт – це підземний водний об'єкт, приурочений до одного або кількох регіонально витриманих пластів гірських порід.

3. Надрові об'єкти, як і водні, також являють собою трьохрівневу систему об'єктів: загальний – родові – безпосередні. Однак, у законодавстві про надра не визначається безпосередній об'єкт надр, який використовується при заборі води з підземних водних об'єктів (водоносних горизонтів).

Пропонується законодавчо закріпити такий безпосередній надровий об'єкт та визначити його як водозабірний відвід – ділянку надр, надану для будівництва водозабірної споруди для забору підземних вод. Одночасно з цим пропонується закріпити в ст. 14 Кодексу України про надра окремий вид користування надрами – користування надрами для забору підземних вод.

4. Використання підземних вод пов'язано з одночасним використанням водних та надрових природних об'єктів. Використання кожного з цих природних об'єктів відбувається у порядку загального або спеціального використання природних ресурсів. Поєднання цих режимів обумовлює специфіку використання підземних вод, а отже, і порядок його набуття. Фактично вирізняється чотири режими користування надрами і підземними водами при використанні водоносних горизонтів: 1) спеціальне надрокористування і спеціальне водокористування, 2) загальне надрокористування і спеціальне водокористування, 3) спеціальне надрокористування і загальне водокористування 4) загальне надрокористування і загальне водокористування.

5. Порядок набуття права користування водоносним горизонтом для забору з нього води у загальному вигляді складається з наступних етапів: 1) отримання спеціального дозволу на користування надрами (у випадку першого та третього режиму водокористування та надрокористування); 2) отримання права на будівництво свердловини та її спорудження; 3) отримання дозволу на спеціальне водокористування (у випадку першого та другого режиму водокористування та надрокористування).

6. Користування підземними водами не можна поділяти на первинне чи вторинне водокористування, оскільки останнє можливе лише за умови відособленого користування певним водним об'єктом конкретним користувачем. Інститут відособленого користування підземними водами не визначений ні в водному законодавстві, ні в законодавстві про надра.

7. Природна сутність підземних вод зумовлює особливості правового статусу користувача підземними водами, який складається з його водного та надрового правового статусу. Тобто користувач підземними водами має одночасно права та обов'язки, передбачені водним і надровим законодавством.

8. Норми надрового законодавства, які встановлюють права та обов'язки користувача підземними водами, пов'язують їх з таким об'єктом надр як родовище підземних вод. З'ясовано, що неможливо встановити чітку правову індивідуалізацію такого надрового об'єкту, внаслідок чого неможливо встановити однозначний правовий зв'язок надрокористувача з цим об'єктом (родовищем підземних вод) та визначити відповідні права та обов'язки.

9. Аналіз законодавства, яке встановлює юридичну відповідальність за порушення при використанні підземних вод, свідчить, що виключення підземних вод зі складу корисних копалин дозволить усунути неоднозначність при кваліфікації відповідних правопорушень та злочинів.

10. Підземні води як об'єкт використання за своїм правовим режимом належать до водних об'єктів, а не об'єктів надр. Включення підземних вод Кодексом України про надра до складу корисних копалин носить штучний характер, що призводить не тільки до колізій на рівні базових понять, а і до складнощів у процесі реалізації правових норм та правозастосовній діяльності. Пропонується в законодавчому порядку виключити підземні води зі складу корисних копалин. При цьому правові інститути надрового законодавства, норми якого регламентують пошук, розвідку та видобування підземних вод як корисної копалини, доцільно переформатувати, взявши за основу наступні засади: 1) підземні води не є корисною копалиною і не виступають складовою надр; 2) підземні води повинні вважатися частиною водного фонду; 3) при використанні підземних вод має місце комплексне використання природних ресурсів, а саме: водних ресурсів та надр (при цьому головним є використання водних ресурсів, а додатковим – використання надр); 4) безпосередній водний об'єкт користування підземними водами – водоносний горизонт; 5) безпосередній надровий об'єкт користування надрами при використанні підземних вод – водозабірний відвід; 6) користування надрами при використанні підземних вод – особливий самостійний вид користування надрами.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сердюк О.В. Некоторые вопросы возникновения права пользования подземными водами / О.В. Сердюк // Проблемы законности / відп. ред. В.Я. Тацій; ред. кол. А.П. Гетьман [та ін.]. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. – Вип. 95. – С. 208-211.

2. Сердюк О.В. Особенности правового режима использования подземных вод / О.В. Сердюк // Проблемы законности. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – Вип. 103. – С. 152-158.

3. Сердюк О.В. Актуальні правові проблеми використання підземних вод / О.В. Сердюк // Проблемы законности. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – Вип. 116. – С. 160-167.

4. Сердюк О.В. Підземні води в системі об'єктів водних правовідносин / О.В. Сердюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна: Серія «Право». – Х.: ХНУ, 2012. – № 1034. – С. 369-372.

5. Сердюк О.В. Об'єкт користування надрами при використанні підземних вод / О.В. Сердюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / ред. кол.: Д.О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2013. – Вип. 182. – ч.2. – С.149-155.

6. Сердюк О.В. Особенности подземных вод как объекта правового регулирования в законодательстве Украины / О.В. Сердюк // *Legea si Viata*, м. Кишинів, Республіка Молдова. – 2013. – № 12/2. – С. 181-184.

7. Сердюк О.В. Водоносний горизонт як підземний водний об'єкт / О.В. Сердюк // Теорія і практика правознавства. Електронне наукове фахове

видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirk/2.2013/29.pdf

8. Сердюк О.В. Подземные воды как объект права природопользования / О.В. Сердюк // Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 жовтня 2009 р.) / за заг. редакцією проф. А.П. Гетьмана та проф. М.В. Шульги – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – С. 165-166.

9. Сердюк О.В. Проблемы возникновения права пользования подземными водами / О.В. Сердюк // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права: міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30-31 жовтня 2009 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка та ін. – К.: ІРІДУМ, 2009. – С. 277-279.

10. Сердюк О.В. Деякі питання ліцензування господарської діяльності, пов'язаної з використанням підземних вод / О.В. Сердюк // Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін: республ. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 листоп. 2010 р.): тези доп. / за заг. ред. А.П. Гетьмана. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. – С. 102-104.

11. Сердюк О.В. Деякі питання отримання дозволу на спеціальне водокористування підземними водами / О.В. Сердюк // Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матер. до круглого столу (Харків, 9 грудня 2011 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьман та М.В. Шульги. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – С. 204-206.

12. Сердюк О.В. Щодо спрощення процедури виникнення права використання підземних вод / О.В. Сердюк // Правове життя сучасної України : матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т.3 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 469-471.

АНОТАЦІЇ

Сердюк О.В. Правові засади використання підземних вод. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2014.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню правових засад використання підземних вод. Проведено історико-правовий та міжнародно-правовий аналіз розвитку законодавства у зазначеній сфері. Досліджено правову природу підземних вод та визначено їх місце в системі водних і надрових природних об'єктів. Висвітлені особливості загального та

спеціального природокористування при використанні підземних вод. Детально розглянута процедура набуття та припинення права користування підземними водами, а також проаналізована специфіка реалізації цього права. Виявлено проблеми притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства при використанні підземних вод.

На підставі дослідження запропоновано виключити підземні води зі складу корисних копалин та розроблено рекомендації щодо вдосконалення законодавства, яке регламентує використання підземних вод.

Ключові слова: підземні води, водоносний горизонт, водний об'єкт, водокористування, надра, надрокористування, загальне природокористування, спеціальне природокористування.

Сердюк О.В. Правовые основы использования подземных вод. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2014.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовых основ использования подземных вод.

Проведен историко-правовой и международно-правовой анализ развития законодательства в указанной сфере. Установлено, что основные причины правовых коллизий при регулировании исследуемых отношений связаны с тем, что и водное законодательство, и законодательство о недрах рассматривает подземные воды как собственный объект регулирования: водное – как часть водного фонда, о недрах – как полезное ископаемое, составную часть недр.

Для определения правовой принадлежности подземных вод к недрам или водам исследована структура водных объектов и объектов недр, которую можно представить в виде двух систем общих, родовых и непосредственных объектов, где общие объекты – все воды и недра; родовые – соответствующие групповые объекты, объединенные по определенным видовым признакам; непосредственные – объекты, на которые непосредственно направлены права и обязанности природопользователей. Установлено, что непосредственным водным объектом использования подземных вод выступает водоносный горизонт.

Обнаружено, что в законодательстве о недрах не определён непосредственный объект недр, который используется при заборе подземных вод из водоносного горизонта. Предложено таким объектом признать водозаборный отвод и определить его как участок недр, предоставленный для строительства водозаборного сооружения для водозабора подземных вод.

Установлено, что при использовании подземных вод имеет место комплексное использование водных ресурсов и недр. Использование вод

выступает основным природопользованием, недр – дополнительным.

В работе показано, что комплексный характер природопользования определяет особенности правового статуса субъектов пользования подземными водами, который объединяет в себе правовой статус водопользователя и недропользователя одновременно.

Проведена детальная классификация права пользования подземными водами. Наряду с такими традиционными критериями классификации как субъект пользования, сроки и целевое назначение, детально рассмотрено деление права водопользования на первичное и вторичное. Установлено, что разделение первичного и вторичного водопользования имеет место только в случае обособленного пользования водным объектом конкретным пользователем. И в водном законодательстве, и в законодательстве о недрах институт обособленного пользования подземными водами отсутствует. Поэтому в случае с использованием подземных вод нельзя утверждать о первичном или вторичном природопользовании, поскольку природный объект (водоносный горизонт) не может предоставляться в обособленное природопользование.

Рассмотрены различия водного законодательства и законодательства о недрах в вопросе определения местного или общегосударственного значения подземных вод. Обосновано предложение отнести все подземные воды к природным объектам общегосударственного значения.

Особое внимание уделено исследованию права общего и специального природопользования при использовании подземных вод. Установлено, что сочетания общего и специального водопользования и недропользования определяют порядок пользования подземными водами и представлены четырьмя режимами: 1) специальное недропользования и специальное водопользование, 2) общее недропользования и специальное водопользование, 3) специальное недропользования и общее водопользование, 4) общее недропользования и общее водопользование.

Проведён комплексный анализ процедур приобретения и прекращения права пользования подземными водами. Подробно исследованы права и обязанности пользователей подземными водами. Исследованы проблемы привлечения к юридической ответственности за нарушения законодательства при использовании подземных вод.

На основании исследования предложено исключить подземные воды из состава полезных ископаемых и разработаны рекомендации по усовершенствованию законодательства, регламентирующего использование подземных вод.

Ключевые слова: подземные воды, водоносный горизонт, водный объект, водопользование, недра, недропользование, общее природопользование, специальное природопользование.

Serdiuk O.V. Legal basics of using groundwater. – Manuscript copyright.

Dissertation for a candidate's degree of juridical sciences, speciality 12.00.06 – land law, agricultural law, environmental law, natural resource law. – Yaroslav the Wise National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

Dissertation is devoted to the comprehensive study of the legal basics of using groundwater. It has been analyzed historical and international legislations and its development in this law field. It has been researched the legal nature of groundwater and its place in the system of natural groundwater and subsoil objects has been defined. Features of the general and special nature use when using groundwater have been highlighted. Procedures of acquisition and termination of a right of using groundwater have been considered in details, specifics of realization of this right have been analyzed as well. Problems of attraction to legal responsibility for violation of the legislation when using groundwater have been revealed.

Based on the research, exclusion of groundwater from minerals has been offered and the recommendations on improvement of the legislation that regulates using groundwater have been developed.

Key words: groundwater, aquifer, water object, water use, subsoil, subsoil use, general nature use, special nature use.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент Лісова Т.В.

Підписано до друку 23.09.2014 Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № _____

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77